

УДК

ПАВЛОВ К.В.

доцент кафедри фінансів
та економіки природокористування
НУВГП, к.е.н. доцент

КОЦАН Л.М.

аспірант кафедри фінансів та економіки
природокористування НУВГП

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто теоретично-методологічні аспекти державної політики доходів населення. Представлені основні показники бідності в Україні. Визначені пріоритетні напрями збільшення доходів населення та подолання бідності.

Theoretical and methodological aspects of government policy income. The basic indicators of poverty in Ukraine. Priority directions of increasing incomes and poverty reduction.

Ключові слова: доходи, державне регулювання доходів, диференціація, бідність, пріоритетні напрями.

Стратегічною метою побудови соціально-ринкової економіки в Україні є вирішення завдань підвищення рівня доходів населення, зменшення майнового розшарування, збереження і відтворення трудового потенціалу. У цих умовах існує потреба подальшого дослідження проблем державного регулювання доходів населення, як певного напрямку макроекономічної політики, прогнозування наслідків ухвалених урядових рішень, розроблення пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення інструментарію державного регулювання доходів населення.

Постановка проблеми. Україна проголошена соціальною державою. В цих умовах однією з основних функцій держави є регулювання соціально-економічних процесів у країні, у тому числі шляхом перерозподілу доходів. Навіть найдосконаліша ринкова економіка не може забезпечити оптимальний розподіл доходів населення. Особливо посилюється необхідність і значимість регулювання доходів населення в період кризових та посткризових ситуацій.

Однак соціальна політика в нашій країні не відповідає сучасним критеріям. Трансформаційні процеси ринкових перетворень докорінно змінили відносини власності, сформували нову структуру розподілу суспільного продукту. Принцип розподілу за працею почав поєднуватися з формуванням доходів відповідно до нагромадженої власності. Недосконалість приватизації в нашій країні з самого початку полягала в тому, що цей процес носив і продовжує мати переважно перерозподільний, а не відтворювальний характер, заснований на тіньових, корумпованих зв'язках.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми політики та державного регулювання процесів формування доходів у суспільстві знайшли висвітлення та набули розвитку в працях багатьох українських вчених, серед яких А. Базилюк, Д. Богиня, І. Бондар, І. Гнибіденко, О. Грішнікова, Д. Стеченко, А. Колот, Е. Лібанова, В. Мандибуря, В. Новіков, О. Новікова, Н. Павловська, В. Панчишин, С. Тютюнникова, Л. Черенько, Н. Холод та ін. Вони зробили вагомий внесок в розвиток даної проблематики.

Метою статті є визначення місця і ролі політики та регулювання доходів населення та пріоритетних напрямів щодо подолання бідності.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Політика доходів має пріоритетне місце в загальній соціальній політиці держави. Вона спрямована на підвищення їх реального рівня. В контексті євроінтеграції це є особливо важливим, оскільки рівень життя українців є значно нижчим досягнутих показників у країнах ЄС та визначених європейськими стандартами.

Доходи населення є одним з найважливіших соціально-економічних показників розвитку будь-якої країни. Вони визначають можливості розвитку людського потенціалу та якість життя, формують обсяг внутрішнього платоспроможного споживчого попиту, виступають джерелом суттєвих податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Державна політика доходів визначає систему заходів, спрямовану на розробку макроекономічних параметрів та впровадження нормативів, встановлення порядку формування первинних доходів населення та їх перерозподілу, утворення сукупних доходів, їх використання на споживання та

накопичення. Політика доходів ґрунтується на принципі невторчання держави в ринкове середовище. Вона сприяє мотивації праці найманих працівників та підприємців, що впливає на прискорення розвитку економіки в цілому.

Складовою частиною соціально-економічної політики будь-якого суспільства є державне регулювання доходів, яка представляє систему норм законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, що здійснюється державними інституціями з метою забезпечення зростання рівня доходів населення. Вона направлена на здійснення процесу відтворення, який полягає в їх перерозподілі через бюджет шляхом диференційованого оподаткування різних груп одержувачів доходів та соціальних виплат населенню.

Слід зазначити, що в умовах ринкових відносин державне регулювання здійснюється в менших масштабах ніж в адміністративно-командній системі, але все-таки роль держави залишається значною. Наприклад, воно вирішує задачі стимулювання економічного зростання, структурних зрушень, вдосконалення оподаткування, оптимізації ціноутворення, зайнятості населення.

Забезпечення добробуту населення потребує ефективного функціонування продуктивних сил, перерозподілу національного доходу на користь найменш забезпечених, неконкурентоспроможних на ринку праці груп населення. Соціальна нерівність загрожує соціальній нестабільності. Низька конкуренто-спроможність споживачів знижує економічне зростання.

Основними джерелами доходів економічного активного населення є заробітна плата, підприємницький дохід, а у випадку безробіття - соціальна допомога, розмір якої тісно пов'язаний із заробітною платою. Доходи економічно неактивного населення формуються із характерних для них ресурсів. Джерелом доходів непрацюючих осіб похилого віку є пенсія, розмір якої значною мірою визначається отримуваною раніше заробітною платою. Діти та підлітки не мають самостійних джерел доходів. Саме тому їх добробут забезпечується доходами батьків та соціальними виплатами держави- Динаміка доходів населення України в період 2007-2012 рр. представлена в табл. 1 [4].

Таблиця 1

Доходи населення України за 2007-2011рр. (млн.гр.)

Складові доходу	2007р.	2008р.	2009р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Доходи, усього	623289	845641	894286	1101175	1266753	1407197
у тому числі						
Заробітна плата	278968	366387	365300	449553	52133	593213
Прибуток та змішаний дохід	95203	131139	129760	160025	200230	212420
Доходи від власності (одержані)	20078	258432	34654	67856	68004	747620
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	229040	319683	364572	423741-	469386	526944

В Україні за останні десятиріччя відбулися значні зміни всієї системи формування доходів населення. Збільшення розшарування за доходами — одна з основних тенденцій у зміні рівня життя громадян за роки незалежності. Особливість ситуації в Україні полягає в тому, що, за невисоким ВВП та низьким рівнем доходів на душу населення, відбувається висока поляризація, яка сприяє тіншовим розподільчим процесам. При цьому нерівність у розподілі доходів спостерігається на підприємствах, за галузями, на міжгалузевому та міжрегіональному рівнях [10].

Аналіз показників, що характеризують рівень диференціації доходів населення свідчить, що за розрахунками дослідників, прірва між багатими і бідними в Україні значно зростає. І це у порівнянні не тільки з окремими країнами, а й у світовому вимірі в цілому. Так, за децильним коефіцієнтом, доходи 10% найбільш багатих і 10% найменш забезпечених в країнах Європейського Союзу відрізняються у 5-8 разів, а в Україні - у 29 разів [2].

Як бачимо, реалії здійснення політики доходів в Україні такі, що концентрація доходів заможних людей збільшуються. Існуючі механізми перерозподілу не сприяють зменшенню рівня диференціації доходів, скороченню масштабів бідності навіть за умов здійснення економічного зростання. Слід зазначити, що доходи заможних людей, більша частка яких виступає не у формі заробітної плати, а як дивіденди, проценти від власності оподатковується за більш низькими ставками, або не оподатковуються зовсім, що зменшує можливості надходження до бюджету [6].

В умовах реформування економіки країни особливого значення набуває регулювання доходів. Регулювання доходів населення

здійснюється через: встановлення розмірів заробітної плати; визначення умов та розмірів оплати праці працівників установ і організацій, що фінансуються з бюджету; індексацію грошових доходів; встановлення неоподаткованого мінімуму доходів та зменшення кількості державних податків; трансфертні платежі [6].

Розкриваючи сутність кожного з приведених вище напрямів, слід зазначити, що за вимогами Ради Європи, соціально справедливою вважається мінімальна заробітна плата, яка досягає 68% національної середньої заробітної плати [5]. Суттєве значення у підвищенні рівня доходів населення відіграє упорядкування системи тарифікації заробітної плати в бюджетній сфері.

Поряд з цим потребує впровадження індексація доходів населення, яка з одного боку, забезпечує зростання номінальних доходів населення, з іншого – в умовах інфляції індексація вимагає від держави значних коштів. На жаль, їх недостатньо в державному бюджеті, що неминуче веде до подальшого збільшення його дефіциту [3].

На сьогодні податкова система України характеризується дуже великою кількістю податків і зборів, які створюють відчутний податковий тягар, що змушує приховувати реальний розмір об'єктів оподаткування. На жаль, в нашій країні неоподаткований мінімум фактично втратив ознаки економічної категорії та соціального нормативу, оскільки його частка в заробітній платі є меншою 1% [9]. Важливе місце в політиці регулювання доходів населення займають трансфертні платежі.

Отже, реалізація політики доходів населення сьогодні все ще характеризується суттєвими теоретико-методологічними недоліками, напрямками подолання яких, на нашу думку, мають бути такі: створення умов для забезпечення зростання рівня зайнятості населення шляхом на основі стимулювання підприємницької ініціативи; забезпечення зростання доходів від підприємницької діяльності шляхом мотивації розвитку малого та середнього бізнесу; збільшення рівня оплати праці в бюджетній сфері до рівня середньої заробітної плати в національному господарстві; посилення рівня залежності заробітної плати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників, кількості, якості та результатів праці; вдосконалення системи соціального захисту [1].

За роки незалежності в Україні для подолання бідності перейшли від переважно егалітарного до роліанського підходу.

А це передбачає доволі активне втручання держави у перерозподіл доходів. В той же час він заперечує диференціацію населення. У такий спосіб держава компенсує існуючі неспроможності ринку, намагається уникнути економічної кризи та взяти на себе роль гаранта соціальної справедливості» [7].

До найважливіших потреб людини, які найбільш чітко характеризують бідність у країні, відносяться такі: можливість вести здоровий спосіб життя, якісне медичне обслуговування, доступність якісної освіти, побутові умови для нормального життя, доступ до зайнятості у відповідності з набутою освітою і кваліфікацією.

Взагалі, бідність – це можливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. ООН визначає чотири основні прояви бідності: коротке життя; низька професійно-освітня підготовка; позбавлення економічної бази нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування; вилучення з суспільного життя. В Україні вона має специфічні особливості свого прояву, а саме: низький рівень життя населення; надмірне соціальне та майнове розташування; розповсюдженість бідності серед працюючого населення; висока питома вага людей, що вважають себе бідними.

Рис. 1. Динаміка рівня та глибини бідності в Україні в період 2000-2013рр. [8]

Визначено, що рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну

особу є нижчим від визначеної межі бідності. Глибина бідності – відхилення величини доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності. Межа бідності являє собою рівень доходу нижче якого задоволення основних потреб людини стає неможливим, з кожним роком підвищується. Основні показники бідності за 2007-2011 роки представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Основні показники бідності в Україні за 2007-2011 рр.

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Межа бідності (грн. на 1 особу на місяць)	526	778	835	944	1025
Межа злиденності (грн. на 1 особу на місяць)	420	622	668	755	820
Рівень бідності, %	27,3	27,0	26,4	24,1	25,4
Рівень злиденності, %	13,8	13,6	13,0	11,2	12,4
Рівень злиденності серед бідного населення, %	50,6	50,6	49,1	46,6	49,0
Коефіцієнт концентрації Джині	0,29	0,30	0,29	0,27	0,28
Коефіцієнт диференціації бідності, %	53,0	53,8	51,7	49,6	52,5

* розраховано автором за даними [11]

Отже, бідність – це комплексна проблема, оптимальним варіантом розв'язання якої є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, а ефективною підтримкою найуразливіших верств населення

Ключовими проблемами політики доходів населення та подолання бідності в Україні є:

- загальний низький рівень доходів населення;
- зменшення ролі заробітної плати у формуванні доходів населення;
- значна міжгалузева та міжпосадова диференціація заробітної плати;
- диференціація між регіонами країни за показником доходу у розрахунку на одну особу;
- значна міжгалузева та міжпосадова диференціація заробітної плати;
- диференціація між регіонами країни за показником доходу у розрахунку на одну особу;

- зростання частки «інших надходжень» у грошових доходах населення, в тому числі «тіньові доходи»;

- зростання частки неврахованих доходів населення, які потенційно можуть розглядатися як інвестиційні ресурси;

- велика частка споживчих витрат у загальній структурі витрат і низький рівень участі населення в інвестиційному процесі;

- зміцнення споживчого попиту у напрямі споживання імпоротної продукції.

Механізм вдосконалення політики доходів та подолання бідності повинен передбачати:

- зменшення бюджетних соціальних витрат внаслідок запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим і бідним сім'ям з урахуванням як поточний сукупний дохід, так і вартості накопиченого майна;

- поступової ліквідації пільг для працездатних і відшкодування їх у процесі реформування системи оплати праці;

- збільшення прожиткового мінімуму для основних соціально-демографічних груп населення з урахуванням регіональної диференціації та забезпечення його функціонування як державного соціального стандарту;

- удосконалення договірного регулювання соціально-трудових відносин шляхом конкретизації змісту угод і договорів;

- прийняття нових та удосконалення системи чинних нормативно-правових актів, що стосуються оплати праці, прожиткового мінімуму, податкової системи;

- посилення фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків;

- формування чіткої та стабільної правової бази для легальної та ефективної діяльності всіх підприємницьких структур, а також посилення боротьби з економічною злочинністю та корупцією;

- запровадження системи підтвердження законності доходів громадян у разі купівлі дорогих товарів (квартир, будинків, автомобілів), а також акцій, інших цінних паперів на велику суму, внесення (переведення) на банківські рахунки зазначених сум вкладів тощо;

- організацію громадських робіт з метою залучення до них безробітних.

Висновки. Визначено, що доходи населення є головним джерелом формування купівельної спроможності, забезпечення

матеріальних та духовних потреб особистості. В умовах економічної інтеграції необхідно удосконалити стратегію розвитку держави і зробити це за допомогою політики доходів. Створення ефективної моделі державного регулювання доходів населення сприятиме зменшенню соціальної нерівності суспільства, стабільному підвищенню рівня життя та подолання бідності.

Бібліографія

1. Гуцан Т.Г. **Аналіз матеріальної складової рівня життя населення та особливості її регулювання в національній економіці** / Т.Г. Гуцан // Бізнесінформ, №7 – 2013 – С.192-196.
2. Колот А. **Асиметрія розвитку соціальної трудової сфери: зарубіжний досвід та сучасні реалії України**: -№8 – С.3-11.
3. Мандибура В.О. **Аналіз економічних та правових методів регулювання мінімальної заробітної плати** / В.О.Мандибура, В.О. Тимодеєв. – К.: Парламент вид-во, 1977. – 422 с.
4. **Офіційний сайт Державного комітету статистики України.** – Електронний ресурс: <http://ovu.com.ua/articles/486-drzhavniy-komitet-statistiki-ukaini/publisher>.
5. Папієв М. **Світовий досвід застосування соціальних стандартів** / М. Папієв // Економіка України. 2004 - №1. С. 4-8.
6. Парамонова Є. **Розподілення доходів населення в умовах економічного розвитку** / Є. Парамонова // Вісник соціально-економічної досліджень. - №41 (2) – 2011. – С.265-267.
7. Плеханов Д.О. **Роль держави в перехідній економіці** / Д.О. Плеханов // Економіка та держава. – 2007. - №7. – С. 71-73.
8. **Права людини в Україні – 2006.** Доповіді правозахисних організацій. Громадська оцінка державної політики у сфері прав людини. Стан та динаміка українського конституційного законодавства // <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1187590797>
9. **Рівень і якість життя населення** [Текст] / Є.П. Кушнар'єв [та ін.]; заг. ред. Є.П. Кушнар'єв. – Х: ВД «ІНЖЕХ», 2004. - №2. – С. 121-126.
10. Чурбанов К.Р. Пушкар О.І. **Диференціація розподілу доходів як факт впливу на економічний розвиток країни** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/poitol-Soc.Gum/bmnet/2011_1_4/32.pdf.
11. **Materialy Derzhavnogo Komitetu Statistyky** [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua>.